

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.129>

УДК 811.161.2'373.7'374

М.М. ВЕРГАЛЮК, аспірантка відділу лексикології,
лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: mari.vergalyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1757-8779>

БІБЛІЙНІ ФРАЗЕМИ В СУЧАСНОМУ ТЕКСТІ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛОВНИКАХ

У статті проаналізовано біблійні фразеологічні одиниці; розглянуто лексикографічне відтворення фразеологізмів біблійного походження; схарактеризовано особливості функціонування біблійних фразеологічних одиниць у сучасних художніх та публіцистичних текстах; простежено тенденцію десакралізації біблеїзмів; виявлено біблійні фразеологічні одиниці, не зафіксовані лексикографічними джерелами.

Ключові слова: біблеїзм, біблійна фразеологічна одиниця, лексикографування, словник крилатих слів, трансформація фразеологізмів, фразеологізм біблійного походження, фразеологічний словник.

У мовознавчих дослідженнях початку ХХІ ст. дедалі більшу увагу приділяють вивченню мовних одиниць, які мають тісний зв'язок із поняттям «духовність». Мова як чинник і складник духовного життя особистості та народу є предметом зацікавленнь відомих українських та зарубіжних мовознавців ХІХ—ХХ ст. Однак на українських землях традиція наукових студій у цій царині була перервана ідеологічними заборонами з боку тоталітарної держави. Учені неодноразово звертали увагу на те, що різні релігії, а головно християнство, великою мірою вплинули на мовну практику українського народу. Дослідження слів та висловів релігійного змісту набувають особливої актуальності в контексті тих змін, які пов'язані з дерадянізацією та деатеїзацією суспільства. Серед них на окрему увагу заслуговують біблеїзми як важливий пласт сучасної української літературної мови. Вони мають низку дефініцій у науковій літературі (Є.М. Верещагін, В.Г. Гак, Р.П. Зорівчак, В.І. Макаров, Н.П. Матвеева,

Цитування: Вергалюк М.М. Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 129—140. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.129>

М.В. Скаб, М.М. Шанський та ін.). Зокрема біблійні фразеологічні одиниці (далі — БФО) в українській лексикографії здавна привертала увагу як об'єкт наукового опрацювання. Біблеїзм — ширше поняття, яке, окрім фразеологізмів, охоплює крилаті слова, вислови, джерелом яких є Біблія.

У нашій розвідці дотримуємося думки, що БФО — прямо або опосередковано запозичені з Біблії, повністю асимільовані сталі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення. Вони наділені ознаками образів, а також характеризуються відносною семантичною сталістю, здатністю до повного або часткового переосмислення. Це ФО, які безпосередньо пов'язані з текстом Біблії через словесну форму чи асоціативно, через образ або сюжет. БФО виходять із біблійного тексту як з прямим, так і з переносним значенням.

Уведення БФО в коло наукових зацікавлень пов'язане з відродженням досліджень українського релігійного стилю (Н.Д. Бабич, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Г.В. Наконечна, В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва), символізації та концептуалізації біблійних найменувань (П.В. Мацьків, М.В. Скаб), із посиленням уваги до антропоцентризму в мові (Ф.С. Бацевич), теоантропологічної, релігійно-містичної концепції сутності мови (Ф.С. Бацевич, О.А. Сербенська). Окремі аспекти релігійних стійких словосполук упродовж останніх років вивчали Н.Д. Бабич, А.П. Коваль, П.В. Мацьків, М.В. Скаб та ін. Однак БФО як сукупність ФО, джерелом походження яких є Святе Письмо, потребують комплексного наукового дослідження як важливий складник української мови.

Такий мовний матеріал є об'єктом лексикографії. Адже оптимальним способом опису будь-якої мовної одиниці, безумовно, є створення спеціальних словників, тому багатий фонд біблеїзмів відбивають тлумачні, фразеологічні словники, а в останні десятиліття — і спеціальні словники БФО української мови.

Згадаймо книгу В.В. Коптілова й А.П. Коваль «Крилаті вислови в українській літературній мові» (1975) та довідкове видання А.П. Коваль «Крилате слово» (1983), у яких відведено місце й БФО: розтлумачено їх значення, подано історію походження, наведено приклади використання в українській літературі. Окрім словників та довідників, у період після здобуття Незалежності й до наших днів побачили світ праці, присвячені аналізу БФО. Це дослідження Г.В. Баран, Г.В. Бурдіної, К. Гриньків, В.В. Денисюк, Н. Журавльової, Н. Каторож, Г. Клімчук, Л.І. Коломієць, Т.С. Маркотенко, Л.М. Марчук, В.В. Німчука, М.Я. Олійник, М.В. Скаб та інші.

Більшість БФО в українській мові в різних словниках потрактовано по-різному на семантичному, лексичному, граматичному рівнях, що зумовлено лінгвістичними та екстралінгвістичними причинами.

Щодо біблійної фраземіки в українських лексикографічних працях кінця ХХ — початку ХХІ ст., з'ясовано, що з 90-х рр. ХХ ст. простежується інший підхід до висвітлення і трактування релігійних фразем.

Новим явищем в українській лексикографії стали фразеологічні словники, що фіксують БФО: «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» А.П. Коваль, «Слово Благівісті: словник-довідник фразем біблійного походження» Ж.В. Колоїз та З.П. Бакум, «Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник» Л.П. Будівської і З.С. Сікорської, а також збірки афоризмів видатних діячів української церкви, науки та культури.

Лексикографічне опрацювання БФО є надійним підґрунтям для теоретичного осмислення феномену «фразеологізмів біблійного походження», для подальшого вивчення складу, структури, функціонування в українській мові.

Застосувавши метод словникових дефініцій, ми детально проаналізували БФО в українських фразеологічних словниках і словниках крилатих слів та висловів, простежили зв'язки та виокремили найпоширеніші типи моделей лексикографічної репрезентації біблеїзмів.

У результаті порівняльного аналізу «Словника фразеологізмів української мови» (далі — СФУМ) та «Крилаті вислови в українській літературній мові» (далі — КВВУЛМ) виявлено, що у другому з названих БФО значно більше, ніж у першому. Хоча у СФУМ також наявні деякі вислови, яких немає у КВВУЛМ. Словники засвідчили, що фразеологізми біблійного походження є багатозначними (здатні мати кілька значень), а також — різноплановими (співвідносними з широким колом реалій) одиницями.

Особливістю БФО є активне входження, окрім лексикографічних праць, у художні та публіцистичні тексти сучасної української мови. Часто автори, уживаючи БФО, не завжди усвідомлюють і ототожнюють їх із текстом Біблії, оскільки це такі вислови, які засвоєні з раннього дитинства.

Саме ж питання функціонування БФО у творах художнього та публіцистичного стилів, на наш погляд, вивчене недостатньо. Дослідження цих лінгвоодиниць на матеріалі творів сучасних українських письменників досить фрагментарні. Окрім цього, сьогодні чітко не схарактеризована лінгвістична природа БФО, залишається невстановленим її компонентний склад, досі ґрунтовно не описані стилістичні особливості її реалізації в текстах художнього та публіцистичного стилів. Вивчення функцій БФО в конкретних текстах дає можливість чітко визначити їх стилістичне навантаження.

Насамперед відзначимо, що фразеологізми в художніх текстах — одне з невичерпних джерел посилення експресивності. В.М. Білоноженко зауважує, що ФО поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [1: 72—73]. У словесній тканині художнього твору фразеологізми завжди сприймаються як органічні, невіддільні елементи тексту, стилетворчі одиниці [2: 5].

Наша увага спрямована на встановлення ролі висловів зі Святого Письма в художньому (на прикладах творів Володимира Лиса, Мирослава

Дочинця, Ліни Костенко, Віктора Баранова) та публіцистичному стилях (на прикладах творів Євгена Сверстюка, Євгена Гуцала, Ліни Костенко, Миколи Рябчука, Оксани Забужко); їх впливу на авторський стиль письменника. Зазначені автори є яскравими представниками сучасної національної культури, їхня мовотворчість є оригінальною й самобутньою, але водночас відображає загальні тенденції розвитку лексико-фразеологічного складу сучасної української літературної мови. Саме цим авторам завдячуємо поверненням до словникового запасу українців скарбів української мови — БФО, які виконують у тексті різноманітні стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію мовної характеристики персонажа та ін. Прикметно, що використання БФО в художньому та публіцистичному стилях робить текст більш виразним, експресивним, сприяє розкриттю авторської позиції, вносить у нього елементи мовної гри. Найпоширеніша думка, що БФО привносять у художню мову урочистість, піднесеність. Насправді, інколи — жартівливе, іронічне стилістичне забарвлення. Наприклад: *Під стріхою «Молока русалки» була картярня, де збиралася військова старшина, цеховики, крамарі, а бувало, що й попик якийсь затягнеться, віддаючи кесарю кесарево* (Криничар: 17), пор.: **віддати кесарево кесарю, а Боже Богові** «вислів вживається у випадках, коли хочуть сказати: «слід віддати комусь належне» (СБС: 207); *Жебраки вже на третьому селі, а ви ще хирієте! Так і Царство Небесне можна проспати!* (Криничар: 88), пор.: **проспати [усе] Царство Небесне «жарт. Утратити, прогавити щось важливе, потрібне, не скористатися якоюсь можливістю» (СФУМ: 579).**

Варто зауважити, що чимало значень БФО, які фіксувались у словниках із жартівливим, іронічним, сатиричним забарвленням, сьогодні стають неактуальними. Так, БФО «Валаамова ослиця», «Валаамова ослиця заговорила» вживаються іронічно, коли говорять про людей мовчазних і покірних, які несподівано починають протестувати, захищаючи себе чи інших. Вислови ці вживають також іронічно — стосовно людей нерозумних» (СБС: 76—77). Але новіша лексикографічна праця «Крилаті слова в українській літературній мові» (далі — КСВУЛМ) вже не зазначає ремарку іронічне, а подає тлумачення «Вживається по відношенню до покірних, мовчазних людей, які раптом починають обурюватися», ілюструючи біблійний вислів цитатами з творів І. Франка та С. Петлюри (КСВУЛМ: 78—79).

БФО **агнець Божий, Боже ягня (Божа вівця)** фіксує СБС з іронічним забарвленням: «іронічно вживається вислів — на позначення смирної громади, що не має власної думки, сліпо йде за провідцями» (СБС: 259). Лексикографічне джерело пізнішого періоду подає значення цього вислову без іронічної характеристики «У переносному значенні — безвинна жертва» (КСВУЛМ: 11—12).

Отже, як свідчить порівняльний аспект лексикографічних джерел різних періодів, сьогодні БФО з відродженням релігійного стилю набу-

вають нових значень чи їх відтінків, які в радянські часи атеїстичної пропаганди були приховані чи табуйовані тогочасним режимом.

Проаналізувавши функціонування фразеологізмів біблійного походження в сучасних текстах, можемо стверджувати, що вони позначають вічні людські цінності: віру, чесність, терпіння, справедливість і т. д. У них засуджується зло, зрада, заздрість, лицемірство, вбивство тощо.

ФО — це не застигли мовні одиниці. Вони, як і будь-які інші мовні одиниці, зазнають певних змін, зумовлених новими обставинами життя, потребами комунікації тощо. У динаміці стійких сполук помітну роль відіграє трансформація. Тому в сучасних художніх і публіцистичних текстах усе рідше використовуються усталені БФО. Автори намагаються знайти нетрадиційне вживання стійких висловів, що походять із Біблії, певним чином обігравши відому біблійну подію чи образ, використовуючи для цього різні способи трансформації БФО. А.М. Мелерович і В.М. Мокієнко зазначають, що «словникове опрацювання індивідуально-авторських уживань фразеологічних одиниць допоможе оцінити художню майстерність письменників, що виявляється у творчому застосуванні мовних образів» [3: 4].

На думку О.І. Молоткова, уживання стійких словосполучень у новому значенні спричинене, насамперед, порушеннями звичайних зв'язків слів і відношень у висловлюванні, можливістю сполучення ФО зі словами такого лексичного ряду, із якими в межах норми фразеологічний зворот як мовна одиниця сполучатися не може [4: 124].

Трансформовані БФО є особливо виразними, адже різні модифікації підсилюють експресивність вислову, речення й цілого тексту загалом. Змінюючи форму ФО, замінюючи окремі компоненти, автори ніби надають нового значення вже відомому вислову, роблячи його виразнішим та більш помітним для читача. Це зокрема простежується на прикладі з твору Віктора Баранова, який вдається до заміни компонентів у відомому біблійному вислові *влити нове вино в старі міхи*. Замість цього фразеологізму вжито вислів *нове вино в іще не старі міхи: Степан Козачишин сказав тоді, що їм справді потрібне «нове вино в іще не старі міхи», а головне — сміливі й віддані люди (Марині від цього мовного штампугуби мимоволі розтягнув усміх з ледь помітним знаком іронії), і якщо вона усвідомлює, на що йде, стаючи під прапори опозиції, то її робота знайдеться, але хай вона потім не нарікає* (Баранов: 14), пор.: **влити нове вино в старі міхи** «не можна створювати щось нове, не порвавши зі старим» (СБС: 169). Компонент **ФО старі міхи** автор замінює на *іще не старі міхи* для досягнення жартівливого ефекту. Письменник, насичуючи свій текст БФО, робить його оригінальними та емоційними.

З-поміж багатьох способів семантичних і структурних трансформацій БФО в сучасних художніх та публіцистичних текстах превалює розширення компонентного складу та заміна компонентів ФО.

Трансформовані автором біблеїзми можна поділити на такі групи:

1. Заміна компонентів. До найбільш поширених прийомів трансформації БФО в проаналізованих художніх творах належить лексична транс-

формація, суть якої полягає в заміні одного чи кількох компонентів усталеного вислову семантично близькими елементами. Наприклад, замість традиційного вислову *брат повстав на брата* у творі вжито *брат брата на вила бере*: *Ви бачили, як брат брата на вила бере?* (Баранов: 93), пор.: **брат піднявся на брата** «у сучасній літературній мові цей вислів характеризує запеклу ворожнечу (як сімейну, так і соціальну)» (КВВУЛМ: 29). Метафора *брати на вила* увиразнює конкретно-чуттєвий зміст ФО, гостроту конфлікту, бажання помсти та смерті. У контексті «*Зчиняється такий рейвах, таке взаємопобивання камінням слів — сьогодні аж трансляцію перервали*» (Записки: 115), відома БФО **побити камінням**, тобто — «у образному слововживанні «побити камінням» — по-звірячому розправитися з людиною» (КСВУЛМ: 465), постає як змінена. Ліна Костенко трансформує виділену БФО так, що акцентує увагу не на фізичних знущаннях, а передусім на моральних, спричинених словом. Контекст «*І який же він учитель, коли дає поганий приклад вічного виймання порошинки з чужого ока...*» (Блудні сини: 147) засвідчує змінену БФО **у своєму оці колоди не бачити**. Пор. словникове пояснення: часом людина намагається не бачити власних вад, хоч вони можуть бути великими, а в інших помічати найменшу похибку (СБС: 192—193). Євген Сверстюк, трансформуючи БФО, вкладає у свій вислів біблійне значення—«моральні засади, які застерігають від необ'єктивних висловлювань». Зміна традиційної форми вислову посилює увагу читача до духовних проблем.

2. Розширення компонентного складу. Наприклад, до БФО *злоба дня* автор додає ще один компонент: *Мені це вже можна знати, бо вітри наших вольних мандрів стерли з пам'яті злобу вчорашнього дня* (Світован: 122), пор.: **злоба дня** «щось на сьогодні найважливіше; те, що хвилює людей зараз» (СБС: 192). Компонент *вчорашнього*, доданий до БФО, знижує актуальність події, про яку йдеться в контексті, а загалом значення вислову стає таким — «те, що вже минуло; неактуальне». Додавання до усталеного фразеологізму займенника *моя* конкретизує вислів не змінюючи при цьому семантику, а лише увиразнюючи її: **Земля моя обітована майже не змінилася за роки мого бурлацтва** (Криничар: 171), пор.: **обітована земля (обіцяна земля)** «Бог обіцяв євреям, які потерпали в єгипетському полоні, привести їх «у землю добру й простору, де течуть молоко та мед» (Вихід, 3, 8 і 17). У посланні апостола Павла до євреїв цю землю (Палестину) названо «обітованою», тобто обіцяною (КСВУЛМ: 234). Займенник *моя* вказує на приналежність кого-небудь до певного краю, землі, де народився.

3. Скорочення компонентного складу (імплікація) БФО. Наприклад: фразеологізм *земля еси і одійдеш у землю* скорочено: **Бо така правда: зі світу до тебе гроші приходять і в світ вертаються. Як і ми, тілесні: із землі — в землю** (Криничар: 132), пор.: **земля еси і одійдеш у землю; бо ти порох, — і до пороху повернешся; прах еси і прахом будеш** «мовляв, униз дивись, пригноблений чоловіче» (СБС: 24). Скорочення компонентного складу не впливає на зміну значення біблеїзмів у творах, а лише сприяє

чіткому лаконічному викладу. Фразеологізм *будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* також скорочено в контексті: *Він казав: «Будьте, як голубка і змія»*. Себто не лише покірні й кроткі, але й проникливі, і кмітливі, і кущючі для зла (Світован: 198), пор.: **будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби** «продовжуючи повчати апостолів перед дорогою, Ісус каже: *Оце посилаю Я вас, як овець між вовки. Будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* (Матв.: 10: 16). Іншими словами — керуйтеся розумом, але не втрачайте душевної чистоти і добросердності. Звичайно цей вислів не видозмінюється, а вживається як цитата» (СБС: 198).

4. Семантичне переосмислення БФО. Яскравим прикладом семантичного переосмислення БФО з його адаптацією до художнього тексту є вислів *на службі — усе кесареві, а вдома — децю Богові*: *Відоме євангельське застереження «не можна одночасно служити двом панам» за умов соціалізму розв'язувалося компромісно: на службі — усе кесареві, а вдома — децю Богові* (Правда полинова: 128), пор.: **віддати кесареве кесарю, а Боже Богові** «За Євангелієм, посланці фарисеїв спитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві — римському імператору. Ісус, вказуючи на зображення кесаря на монеті — динарії, сказав: «Віддайте ж кесареві — кесареве, а Богові — Боже» (Матв., 22, 15—21). Сучасне значення вислову: *будьте безсторонні, віддайте кожному те, що йому належить*» (КСВУЛМ: 96). У творі *«Перебудова Вавилонської вежі»* (Правда полинова: 34—35) БФО втратила своє значення — «справа, яка ніколи не буде завершена» (СБС: 40—41), зазнавши семантичного переосмислення: *Вавилонська вежа в розумінні Євгена Сверстюка — це радянська імперія, яка заборонила вивчення Закону Божого, спотворила в людей розуміння Страху Господнього, знищила систему народного християнського виховання*.

5. Структурно-граматична зміна форми БФО, зазвичай, ніяк не відбивається на її смислового змісті. Такі видозміни зумовлені прагненням автора оживити сприйняття фразеологізму новою нестандартною формою. До структурно-граматичних оновлень ФО біблійного походження можна зарахувати: граматичні зміни якого-небудь компонента, інверсію, скорочення складу сполуки тощо. «Грамматична, синтаксична трансформація прецедентного біблійного висловлення часто є ознакою його цілковитої асиміляції, входження у новий текст за принципом семантичного доповнення» [Сюта: 88]. У проаналізованих художніх текстах можна виокремити такі структурно-граматичні видозміни:

а) семантичний еквівалент з інших частин мови. Завдяки творчому переосмисленню БФО, спрямованому на створення художнього ефекту, письменники підсилюють його виразність через морфологічні зміни усталеного звороту — зміну частиномовного значення основного компонента ФО, що розширює межі думки автора. Наприклад, дієслівну БФО *служити Мамоні* замінено на іменникову *служба Мамоні*: *Золото добуте трудом і не пущене на службу Мамоні, а віддане на богоугодну жертву* (Вічник: 199), пор.: **служити мамоні** «прагнути збагачення, дбати лише про матеріальні цінності» (СБС: 191); *Але морально-християнське судження*

прочитало в його серці негідні мотиви («задня страху перед юдеями») і навіки записало йому **гріх умивання рук** (Блудні сини: 362), пор.: **умивати руки** «вислів означає ухилятися від відповідальності» (КВВУЛМ: 283);

б) зміни в межах граматичної категорії числа в іменників та узгоджених із ними прикметників: сталий вислів **наріжний камінь** Мирослав Дочинець замінює на вислів **наріжні камені: І на трьох наріжних каменях постає моє земне життя** (Вічник: 256), пор.: **наріжний камінь** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» (СФУМ: 286);

в) фразеологічна перебудова, яка відбувається унаслідок адаптації БФО до художнього тексту із застосуванням найвищого ступеня порівняння прикметників: **Сита чи голодна, гола чи вдягнена, ця порода вимирає за браком єдино насущного для неї — о, непорівнянно насущнішого за хліб! — вітаміну запотребованості** (Забужко: 17), пор.: **хліб насущний (хліб насущний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» (СФУМ: 746). В авторському осмисленні ФО **хліб насущний** постає лише алюзією відомого біблеїзму: письменниця підкреслює, що відбуваються зміни цінностей буття, і вже не хліб, а інші потреби стають насущними в житті сучасників;

г) ще одним видом трансформацій є прийом заміни ФО зі структурою словосполучення на ФО зі структурою речення. Наприклад: **Багато диспутантів, борців за парафію, мало будівників, які покажуть: ось перші камені національної споруди, і перший камінь згоди я поклав, як наріжний** (Блудні сини: 125), пор.: **наріжний камінь** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» (СФУМ: 286);

д) перетворення заперечних конструкцій усталених висловів на стверджувальні з метою досягнення вищого рівня виразності, оригінальності. Наприклад: **Вони відали, що творять! Усе було написано на їхніх прапорах і гаслах...** (Блудні сини: 22), пор.: **не відають, що творять** «цитата з Євангелія. Слова розіп'ятого на хресті Ісуса Христа про його мучителів: «Отче! Прости їх, бо не відають, що творять» (Лука: 23, 34). Вислів уживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх дій» (КСВУЛМ: 390).

Як бачимо, у проаналізованих творах трансформації БФО трапляються доволі часто. Кожен випадок такого вживання має конкретну мету: логічне наголошення певного складника біблеїзму, надання вислову емоційності, сатиричного забарвлення, піднесеного, урочистого звучання тощо. Отже, трансформації БФО — невичерпне джерело посилення експресивності мовлення, тому їх часто використовують майстри слова.

Сучасна українська мова активно демонструє оновлення та збагачення фразеологічного складу. Спостереження над фразеологізмами біблійного походження в сучасних художніх та публіцистичних текстах засвідчує виникнення та вживання не зафіксованих авторитетними лексикографічними джерелами БФО. Це зумовлено, передусім, прагненням авторів поновому експресивно, образно впливати на формування суспільно-гро-

мадської позиції читача; вишукано, емоційно-експресивно демонструвати оцінку описуваного у творах; чітко, лаконічно інформувати.

Особливо багато новаторських фразеологізмів біблійного походження в сучасних художніх творах. Творчий підхід до використання фраземного фонду, оновлення традиційних фразем та майстерне творення фразеологічних інновацій насамперед притаманне перу Ліни Костенко. Так, наприклад, вислів *почуватися Мойсеєм* (*А якщо хтось таки **почувається** **Мойсеєм**, то хай це буде таємницею між ним і Богом* (Записки: 350) не зафіксований у фразеологічних словниках української мови. Це дозволяє вважати його новотвором автора, що означає «вибрана Богом людина для виконання якихось важливих завдань; той, кому доручено нести для народу якісь важливі ідеї, настанови, пророцтва».

Безсумнівно, що саме біблійне джерело надихнуло видатну українську письменницю до створення оригінальних метафор фразеологізмів *домашня Єва* «дружина» та *недосяжна Ліліт* «жінка-ідеал»: *Кожен чоловіка, крім своєї **домашньої Єви**, має в уяві свою **недосяжну Ліліт*** (Записки: 202). Зазначені метафоричні словосполучення мають потенціал трансформації у ФО.

Вислів Л. Костенко *нащадки Ноеві* не зафіксований лексикографічними джерелами, хоча відомий у релігійному дискурсі: *Отже, й Вавилонську вежу будували там, у долині Сенаарській, **нащадки Ноеві** сукупно з іншими племенами* (Записки: 277). У творі БФО вживається зі значенням «гідні продовжувачі людського роду; праведники свого покоління».

Фразеологічний новотвір Л. Костенко *новітній Вавилон* (*Взагалі уся ця глобалізація — **новітній Вавилон*** (Записки: 283) — має значення «незгода у створенні чого-небудь у сучасному суспільстві; дії, які ніколи не будуть завершені через непорозуміння учасників між собою та невміння дійти до спільної думки, згоди».

Образну ремінісценцію В. Баранова *біблійні брати-антиподи* також можна вважати новаторською, бо її не фіксує жоден фразеологічний словник української мови: *З-поза даху сусіднього будиночка вплив жовтий від вологого ще неба місяць; під час такої його з'яви я завжди намагався видивитись на ньому **біблійних братів-антиподів**, але жодного разу ніякої сцени з вилами не знаходив...* (Баранов: 93). Значення цієї БФО у творі — «абсолютно протилежні своїми поглядами, характером та вчинками люди; протиставлення добра і зла, праведного і грішного».

У публіцистиці також є чимало оновлених фразеологізмів біблійного походження. Вислів *хліб духовний* (замість «хліб насущний») Є. Сверстюк уживає на позначення духовної їжі, моральних цінностей: *Вони відали, що творять! Усе було написано на їхніх прапорах і гаслах: **відібрати хліб духовний**, а потім — **щоденний*** (Блудні син: 22). Цю БФО не фіксує жоден фразеологічний словник української мови, тому її можна вважати авторською модифікацією відомого словосполучення.

Новаторським також є фразеологізм Є. Сверстюка *отрута пізнання добра і зла* (замість *дерево пізнання добра і зла*), що у переносному вживанні

означає «застереження від гріха»: *З цих книг, з цих теорій і вчень ми створили собі зачароване коло. І з приреченістю наркоманів смоктали з них перестояну отруту пізнання добра і зла, що змішались, як спирт* (Блудні сини: 47).

Вислови О. Забужко *блатні духом* (замість *благі духом*) та *царство земне* (замість *царство небесне*) — інновації з біблійною алюзією: *Тільки від самого лиш виставленого діагнозу хворому, на жаль, не легше, — надто коли по вивільнених «засіках» національного мислительного простору дедалі наполегливіше заходжуються шурхотіти «блатні духом»: «блатні» депутати й «блатні» лауреати, «блатні» зірки й «блатні» професори... Можливо, всупереч Євангелію, тепер до них має належати царство земне?..* (Забужко: 17). Метафора *блатні духом* уживається в тексті з іронічним забарвленням — «так говорять про людей гордих, пихатих, зарозумілих». Метафора *царство земне* — новаторський вислів, що означає «прагнення до збагачення та влади на землі будь-якою ціною».

Результати досліджень засвідчують, що сучасні художні та публіцистичні тексти є джерелом оновлення фразеологізмів біблійного походження. Широке уживання БФО, не зафіксованих лексикографічними джерелами фразеологізмів, — ще одне підтвердження динаміки, розвитку та збагачення БФО української мови.

Підсумовуючи, зазначимо, що глибокий морально-дидактичний смисл, закладений у БФО, дає змогу простежити нерозривний зв'язок мови та культури. Саме ці мовні одиниці виконують оцінно-характеризувальну функцію щодо людини, її позитивної чи негативної поведінки, вчинків тощо. Повчальний зміст БФО, біблійної фраземіки, частота апеляції письменників до Святого Письма засвідчують загострення морально-етичних, соціальних проблем у сучасному суспільстві.

Статтю отримано 07.11.2019

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Баранов	— Баранов В. Не вір, не бійся, не проси. Київ, 2008.
Блудні сини	— Сверстюк Є. Блудні сини України. Київ, 1993.
Вічник	— Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачєво, 2011.
Забужко	— Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика. Київ, 2009.
Записки	— Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ, 2011.
КВВУЛМ	— Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ, 1975.
Криничар	— Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Мукачєво, 2014.
КСВУЛМ	— Коваль А., Коптілов В. Крилаті слова в українській літературній мові. Київ, 2013.
Правда полинова	— Сверстюк Є. Правда полинова. Київ, 2009.
СБС	— Коваль А. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ, 2001.
Світован	— Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром. Роман-на-мисто. Мукачєво, 2014.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В., Гнатюк І. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989.
2. Кононенко І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62—69.
3. Мелерович А., Мокиєнко В. Современная русская фразеология (семантика — структура — текст). Кострома, 2011.
4. Молотков А. Основы фразеологии русского языка. Ленинград, 1977.
5. Сюта Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 82—92.

LEGEND

Баранов	— Baranov, V. (2008). Do not believe, do not be afraid, do not ask: Novels. Kyiv: Yaroslav Val (in Ukr.).
Блудні сини	— Sverstiuk, Ye. (1993). The Prodigal Sons of Ukraine. Kyiv (in Ukr.).
Вічник	— Dochinets, M. (2011). Bulletin. Confession on the Spirit Pass. Mukachevo: Carpathian Tower (in Ukr.).
Забужко	— Zabuzhko, O. (2009). Chronicles of Fortinbras. Selected essayist. Kyiv: Fact (in Ukr.).
Записки	— Kostenko, L. (2011). Notes of the Ukrainian self-made. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-GA (in Ukr.).
КВВУЛМ	— Koval, A., Koptilov, V. (1975). Winged statements in the Ukrainian literary language. Kyiv: High School (in Ukr.).
Криничар	— Dochinets, M. (2014). Krynicar. Diarius is the richest man in the Mukachevo domain. Artistic edition. Mukachevo: Carpathian Tower Publishing House (in Ukr.).
КСВУЛМ	— Koval, A., Koptilov, V. (2013). Winged words in Ukrainian literary language. Kyiv: Yaroslav Val (in Ukr.).
Правда полинова	— Sverstiuk, Ye. (2009). True wormwood. Kyiv: View. House of Kyiv-Mohyla Academy (in Ukr.).
СБС	— Koval, A. (2001). At first there was the Word: Winged statements of biblical origin in the Ukrainian language. Kyiv: Libid (in Ukr.).
Світован	— Doverin, M. (2014). Svitovan. Studios under the heavenly tent. Necklace novel. Mukachevo: Carpathian Tower (in Ukr.).

REFERENCES

1. Bilonozhenko, V., Hnatiuk, I. (1989). Functioning and lexicographic development of Ukrainian phraseologisms. Kyiv (in Ukr.).
2. Kononenko, I. (2001). Language and Folk Culture. *Linguistics*, 3, 62—69 (in Ukr.).
3. Melerovich, A., Mokienko, V. (2011). Modern Russian phraseology (semantics — structure — text). Kostroma (in Rus.).
4. Molotkov, A. (1977). Fundamentals of phraseology of the Russian language. Leningrad (in Rus.).
5. Siuta, H. (2013). The typology and functions of biblical quotations in the Ukrainian poetic language of the twentieth century. *Ukrainian language*, 4, 82—92 (in Ukr.).

Статтю отримано 07.11.2019

Maria Vergalyuk, Postgraduate student of the Department of Lexicology, Lexicography and Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: mari.vergalyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1757-8779>

BIBLICAL PHRASES IN MODERN TEXT AND SPECIALIZED DICTIONARIES

The article analyzes biblical phraseological units; the lexicographic reproduction of phraseologisms of biblical origin is considered; peculiarities of functioning of biblical phraseological units in contemporary artistic and nonfiction texts are characterized; the trend of the desacralization of bibleism was observed; revealed biblical phraseological units not recorded by lexicographic sources. The article deals with the semantic features of phraseologisms of biblical origin on the material of phraseological dictionaries of the Ukrainian language. Biblicalisms with direct and metaphorical meaning are clearly traced. The types of Biblical phraseological units are analyzed in terms of the compatibility of their components and the correlation between the semantics of the whole statement and the semantics of its components. The semantic changes of phraseologisms of biblical origin are shown, which is a vivid evidence of the dynamics and development of biblical phraseology.

The main stylistic functions of Bibleisms, their role on the formation of the author's style of the writer, and the creation of an appropriate impression on the reader are traced. The coexistence of the visual and occasional biblical phraseologisms in modern texts is shown, which is a vivid indication of the dynamics of the studied linguistic units. The following basic functions of biblical phraseological units in artistic texts are distinguished: evaluative (phraseologisms give the reader a certain appreciation of the depicted — positive or negative); emotionally-expressive (bibleisms are endowed with expressive emotional-expressive coloring); transfer of internal qualities of characters (it is thanks to phraseological units that the authors convey the internal qualities of characters); reproduction of the internal state of the character (phraseologisms express the mental state of a person, his moods, feelings, feelings, namely: pleasure, joy, anxiety, excitement, fear, etc.); portrait characteristics, images of human appearance (Bibleisms help to convey the human appearance clearly); synonymous reinforcement, expression expression, creation of gradation (every subsequent words or whole expressions of biblical phraseological units reinforce the previous ones, expressing the content of the whole text); creation of humor and satire (biblical phraseologisms provide text with a clear humorous or satirical effect). When defining functions, it should be noted that biblicalism often gives the context special expressiveness: ironic, humorous, or other color. Phraseologisms of biblical origin act as a means of creating linguistic color, as well as a lexical means of colloquial and everyday character. Another function of Bibleism is the reminder that underlies the artistic reception that evokes memories of another work of art when reading the text of one work of art. It is advisable to examine biblical phraseological units in artistic texts in two directions. First, the common biblical phraseologisms, that is, traditional, fixed by the usus, are codified phraseological units that function in conventional form and meaning. Such units in contemporary texts of artistic style serve as a means of enrichment, expression of the language of the writer. Second, individually-authored biblical phraseologisms, that is, individually modified units that serve as a means of enriching a literary language writer. Modifications of biblical phraseological units in artistic texts are due to a specific stylistic purpose. The transformations of the studied units contribute to the transformation of the established phraseological system and become a powerful impetus for the renewal of its expressive and pictorial means. It is found that the biblical phraseological units used by the authors in the works of art impart language of imagery, emotionality, expressiveness, persuasiveness.

Keywords: *bibleism, biblical phraseological unit, lexicography, vocabulary vocabulary, transformation of phraseologisms, phraseology of biblical origin, phraseological dictionary.*